

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

Fecr Yayınları: 309

MEHDİLİK VE NÜZÛL-i İSA TARTIŞMALARI
İslam'ın Klasik Çağında Eskatolojik Kurtarıcı İnancı

Özkan ŞİMŞEK

© FCR YAYIN REKLAM BİLGİSAYAR SAN. ve TİC. LTD. ŞTİ.
(Sertifika no: 13178)

Mizanpaj ve Kapak
FCR

Baskı ve Cilt
ŞAFAK MATBAACILIK
İvedik O.S.B. Matbaacılar Sitesi 1515. Sk. No: 53
Yenimahalle/ANKARA • Tel: 0312. 229 57 84
(Sertifika No: 16104)

1. Baskı: Eylül 2019

ISBN: 978-605-7570-44-4

FCR YAYIN REKLAM BİLGİSAYAR SANAYİ ve TİC. LTD. ŞTİ.
Hacı Bayram Mah. Boyacılar Sk. No: 14/1 Ulus-Altındağ/ANKARA
Tel: (0312) 310 08 60 (pbx) - Fax: (0312) 311 47 89
Web: www.fcr.com.tr • e-mail: fcr@fcr.com.tr

MEHDİLİK VE NÜZÛL-İ İSA TARTIŞMALARI

İslam'ın Klasik Çağında Eskatolojik Kurtarıcı İnancı

Özkan ŞİMŞEK

Ankara 2019

Özkan ŞİMŞEK

1992 yılı Van doğumlu. İlk ve orta öğrenimini aynı şehirde tamamladı. 2011 yılında İstanbul Bahçelievler İmam Hatip Lisesi'nden ve 2016 yılında İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden mezun oldu. Ayrıca lisans eğitimi sırasında Milel ve Nihal Derneği, İlahiyat Araştırmaları Derneği gibi kurumlarda İslamî ilimlere, klasik Arapçaya ve modern Arapçaya yönelik birçok ders aldı ve seminere katıldı. Aralık 2017'de Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Temel İslam Bilimleri Kalam Anabilim Dalı'na araştırma görevlisi olarak atandı. Halen İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kalam Anabilim Dalı'nda doktora eğitimine devam etmektedir.

Hayatı boyunca birçok sıkıntıya rağmen karamsarlığa kapılmayan, insanlara umut aşılayan, zorluğa göğüs geren ve haksızlık ile zulme karşı direnen sevgili peygamberimiz Hz. Muhammed (a.s.)'ın, malları ve canlarıyla onu destekleyen ilk Kur'an neslinin ve nebevî mirasın takipçileri olan

Hasan-ı Basrî

Gaylan ed-Dımaşkî

Ebu Hanife

Vâsıl b. Atâ

Amr b. Ubeyd

Nazzâm

Câhız

Dırâr b. Amr

Kâsım er-Ressî

Ebu Ali el-Cübbâi

Ebu Mansur Maturidî

Kâdî Abdülcebbâr

Rüknüddin Ebu Tahir et-Tureysisî

İbn Hazm

İbn Rüşd

Fahreddin er-Râzî

İbn Teymiyye

Sa'düddin et-Teftâzânî

İbn Haldun

Şâtibî

Cemâleddin Afganî

Muhammed Abduh

İbn Âşûr

Mehmet Akif Ersoy

Musa Cârullah Bigiyef

İzmirli İsmail Hakkı

Ahmet Hamdi Akseki

Ahmed Emîn

Mahmud Şeltût

Muhammed Esed

Muhammed Gazzâlî

Aliya İzzetbegoviç

gibi nice islah öncüsü bilgenin aziz hatıralarına...

“Biliniz ki ortadan kalkan her ümmet [bir kurtarıcının] geri dönmesini intizar etmektedir. İsrail oğullarının kendileri için temenni ettikleri gibi birinin geri gelerek [kendilerini kurtaracağı] kuruntusuna kapılırlar ve bu konuda söz konusu kimselerin dönüş takvimi gibi bir dönüş ve buluşma zamanı zikrederler. Beklenti aynı beklentidir ve bunlar arasında bir fark yoktur. Nitekim İran Mecusilerinin sığır binicisi Behram Hemavend’i beklemeleri, yine Râfızîlerin Mehdi’yi beklemeleri, bulutları gözleyen Hıristiyanların bekleyişi, başka bir hikâyeden dolayı Sabîilerin bekleyişi ve onların dışındakilerin Süfyani’yi beklemeleri böyledir.”

[İbn Hazm, el-Fasl, , C. I, s. 534]

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR -----	11
ÖN SÖZ -----	13
GİRİŞ -----	13

BİRİNCİ BÖLÜM

ESKATOLOJİK KURTARICI TARTIŞMALARININ TARİHSEL ARKA PLANI

1. Nüzül-i İsa ve Zuhûr-i Mehdi Meselesinin Kavramsal Çerçevesi -----	25
2. Hicri İlk Üç Asır Panoraması: Gaybet ve Rec'at İddiaları -----	36
3. İslam'ın İlk Asrında Tanrı'nın Krallığı Mitosu -----	45
4. Nüzül-i İsa ve Mehdilik İnancının Kaynağı Problemi -----	52
5. Eskatolojik Bekletinlerle Müslümanların Zaman Tasavvuru -----	61
6. Eskatolojik Kurtarıcı Bağlamında İdeolojinin Mekânsal Tezahürleri ve Örtük Propaganda -----	68

İKİNCİ BÖLÜM

TARİHSEL SÜREÇTE ESKATOLOJİK KURTARICIYA YÖNELİK YAKLAŞIMLAR

1. Nüzül-i İsa'yı ve Mehdiliği Kabul Eden Yaklaşım -----	79
1.1. Mesih'in Nüzülü -----	79
1.2. Mehdi'nin Zuhuru -----	99
2. Nüzül-i İsa'yı ve Mehdiliği Reddeden Yaklaşım -----	111
2.1. Mesih'in Yeryüzüne İnmesi: -----	111
2.2. Mehdi'nin Ortaya Çıkışı -----	134
3. Nüzül-i İsa'yı ve Mehdiliği Yorumlayan Yaklaşım -----	148
4. Zeydi Anlayışta Eskatolojik Kurtarıcı İnancı -----	161
5. İbâdi Anlayışta Eskatolojik Kurtarıcı İnancı -----	184
6. Mu'tezili Sistematik Açısından Nüzül-i İsa'nın ve Mehdiliğin Tahlili	197

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
ESKATOJİK KURTARICI İNANCI BAĞLAMINDA
YAPILAN TARTIŞMALAR

1. Temel Sorunsal: Hâtm-ı Nübüvvet -----	205
2. Dinî Sorumluluğun (Teklifin) İnkıtaya Uğraması -----	217
3. Epistemik Kriz: Mütevatir ve İcma İddiaları -----	226
4. Yükseliş Motifi ve Ref Olgusu Bağlamında Allah'a Mekan İsnadı ----	240
5. Kıyamet Alâmetleri ile Kıyametin Vakti Problemi -----	249
6. Hıristiyan-Müslüman Polemiklerinde Nüzül-i İsa-----	254
SONUÇ -----	267
KAYNAKÇA -----	275

KISALTMALAR

AÜİFD	: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
b.	: Bin, ibn (Arapça “oğlu” manasında)
bkz.	: Bakınız
C.	: Cilt
çev.	: Çeviren
ÇÜİFD	: Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
ed.	: Editör
h.	: Hicrî
Kuramer	: Kur’an Araştırmaları Merkezi
MÜİFD	: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
MÜSBE	: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
nşr.	: Neşreden
ö.	: Ölüm tarihi
s.	: Sayfa
t.y.	: Basım tarihi yok
TYEKB	: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı
thk.	: Tahkik eden
vb.	: Ve benzeri
vr.	: Varak
vs.	: Ve saire
y.y.	: Basım yeri yok

ÖN SÖZ

Rahmân ve Rahîm Olan Allah'ın Adıyla

Tarihin kötüyeye gittiği telakkisinin bir sonucu olan kurtarıcı ve onu bekleme fikri farklı isimlerle de olsa birçok toplumun muhayyilesinde mevcuttur. Toplumsal huzursuzlukların göstergesi olan bu tasavvurlarda altınçağlara özlemler hissedilmektedir. İçinde bulunulan durumdan memnuniyetsizliğin ifadesi olan bu anlayışta süregelen durumdan dert yanma ve şikâyet etme kültürü hakimdir. Şikâyet edilen 'şimdi'den kurtulmanın yolu olarak ise ideal bir gelecek zaman düşünölmektedir.

Müslöman toplumlarda da kıyamet öncesinde ortaya çıkacak olan "Mesih" ve "Mehdi" kurtarıcı telakkileri bulunmaktadır. İdeal zaman beklentisine sahip olan toplumlarda her gün yeni bir mehdilik vakasıyla karşı karşıya kalınmaktadır. Mehdi olduğu iddia edilen isimlerin yanında Mehdi olduğunu ima edenler de az olmadığı gibi son zamanlarda kendisine Mesih diyenler bile türemiştir. Ancak bu mehdici hareketlerde genelde umutlar tükenmekte geride hayal kırıklığıyla sonlanan bir hikâye kalmaktadır.

Orhan Pamuk'un *Kara Kitap*'ında rastladığımız Doktor Ferit Kemal'e ait "Hepimiz Bekliyoruz" bölümünde -İbn Haldun'un "asabiyet" temelli yaklaşımını özetlercesine- Le Grand Pacha'nın "*O olduğunu anladım*" dedikten sonra karşısında duran Mehdi'nin başarılı olması yönünde engellerin olduğunu, kılıcıyla zaferden zafere koşan Hz. Muhammed'in mutsuzlara umut vermesinin aksine onun insanlara kaybettikleri umudu veremeyeceğini ve düşmanlar karşısındaki askerî başarı için hiçbir imkanın olmadığını, başarısızlıkla nihayete erecek olan hikayesinin sonunda onun kalabalıkların gözünde ise bir Deccâl'e dönüşeceğini dile getirmesi gibi bu

mehdilik iddiasında bulunanlar da çevresindeki kimseler tarafından inanacakları bir hikaye kalmayınca şeytanlaştırılacaktır. Hatta Le Grand Pacha ifadesiyle; “karanlık bir sokakta tabancasının kurşunlarını senin bir zamanlar kurşun işlemez sanılan ölümlü gövdene boşaltıverecektir.”

Diğer taraftan bu mehdilik iddiasında bulunanları reddedenler de kendi mehdilerini yüzyıllardır beklemektedir. Samuel Beckett’in eşsiz eseri *Godot’yu Beklerken*’de Vladimir’in “O halde ne yapıyoruz?” sorusuna Estragon’un “Hiçbir şey yapmayalım. Daha emniyetli olur” ifadesinde ortaya çıkan atalet ve pasiflik halinde olduğu gibi bekleyiş sürekli devam etmektedir. Vladimir ve Estragon içinde buldukları zor durumdan Godot’nun gelmesiyle kurtulacaklarına inanmaktadırlar. Vladimir’in ifadesiyle “yarın herşey daha iyi olacak”tır. “Godot gelir de bizi bulamazsa?” diyerek durmaya ve beklemeye devam etmektedirler.

Buna ek olarak belirtmek isterim ki bu bekleyişin en yoğun olduğu İran’da Mehdi ortaya çıksa *Karamozov Kardeşler*’deki Mesih’le aynı kaderi paylaşacaktır. Geri geldiği varsayılan Mesih’in büyük engizisyoncu kardinal tarafından hapsedilmesi, “yakılmayı en çok hakeden biri” olarak görülmesi ve sonunda “şehrin karanlığında kaybolması” gibi vaad edildiğine inanılan Mehdi kurulu düzene çomak sokmakla suçlanabilir ve tekrardan “ğaybete” çekilebilir. Mehdilik iddiasında bulunan birçok kimsenin yazgısında farklı olmadığı gibi...

Elinizdeki bu kitap Mesih’in geri gelmesi ve Mehdi’nin ortaya çıkması anlayışlarını ele almaktadır. “*Klasik Kelam Problemi Olarak Eskatolojik Kurtarıcı İnanç*” adıyla Prof. Dr. Ömer Aydın gözetiminde hazırladığım çalışmanın gözden geçirilmiş halidir. Böyle popüler bir konuyu lisans yıllarında bir dergi yazısı için araştırmaya girişmişim. Kısa bir süre zarfında ulaştığım sonuçları “*Kadim Geleneğimizde Ahir Zaman Halâşkâr Beklentilerine İtirazlar*” başlığıyla yayınlamışım.

Doğrusunu söylemek gerekirse bu konuda itirazların veya farklı yorumların olduğunu hiç okumamışım. Hatta okuduğum bazı çağdaş eserlerde bu konunun hiç tartışma

konusu olmadığı bile iddia ediliyordu. Yazdığım o kısa yazıda ise ben farklı bir sonuca ulaşmıştım. Konunun İslam düşüncesi açısından yeniden ele alınması gerektiği kanaati hasıl olmuştu. Türkiye’de bu konuda yapılan birçok çalışma olmasına rağmen bu ön okumaların bende bıraktığı intiba böyle bir konuyu ele almaya sevk etmişti.

Konuyu doğrudan doğruya nasslar çerçevesinde ele almak yerine bütün renkleriyle İslam geleneğini merkeze alarak incelemeyi uygun gördüm. Bunun için yeterli gerekçelerim mevcuttu. Zira görebildiğim kadarıyla popüler tartışmalarda “gelenek” üzerinden bir okuma yapılmaktaydı. Ancak gördüğüm okumalarda konuya yönelik bazı hususların ihmal edildiğini, hatta eksik ve hatalı sonuçlara varıldığını düşünüyordum.

Kelam ekollerine atıfla birçok değerlendirmenin yapıldığını gördüğüm için konuyu klasik kelamın bir “meselesi” olarak ele aldım. Uzak geçmişimizdeki kelam yapan bilginlerin konu çerçevesinde ne düşündüğünü öğrenmek salt tarihe duyulan bir meraktan kaynaklanmamaktaydı. Aksine bugün bizim için problem olan bu konunun bir zamanlar başka insanlar için sorun oluşturduğu görülmekteydi. Problemin nereden kaynaklandığını anlama ve nihai anlamda olmasa bile bir çözüm önerisi sunma hususunda İslam geleneğine başvurmanın bir zorunluluk olduğu kanaati taşıyordum.

Geleneği dikkate almanın bir gereklilik olduğu şeklindeki tutumuma ilişkin şunları söyleyebilirim: Herhangi bir konunun tarihsel arka planını dikkate almayan kelam araştırmacısı günümüz sorunları karşısında yeterli ve bütünsel bir bakış açısına sahip olamayacaktır. Hatta yeri geldiğinde önyargılarını, ideolojisini ve inançlarını tarihe yükleyecektir. Hangi konu olursa olsun kelam tarihine ait bir konu kendi tarihsel bağlamı içerisinde ele alınmalıdır. Ortaya çıktığı zamana, çevreye, taraflara ve tarihsel süreç içerisindeki gelişimine önem verilmediğinde konu anlaşılabilir bir hal alacaktır. Bu kitap da konuya yönelik bazı hususların anlaşılması ve sorunların çözümüne yönelik katkı sunmayı hedeflemektedir.

Çalışmayı tamamlamamın akabinde de eksilikleri giderme ve yanlışlarımı düzeltme yönünde gayretlerim sürekli devam etti. Birkaç defa çalışmamı yeniden okudum ve uzman isimlerden yardım talep ettim. Buna rağmen düzeltme çabalarımın nihayete ermeyeceğini anlamama, bu sürece yakinen şahid olan Sahip Aktaş Ağabey'in delaletiyle el-'İmâd el-İsfehâni (ö. 597/1207)'den okuduğum şu satırlar vesile oldu:

“Gördüm ki, bir gün bir kitap yazıp da ertesi gün ‘Şurası farklı yazılsaymış daha iyi olurmuş, şu da eklenseymiş daha güzel olurmuş, bu konu daha öne alınıp zikredilseymiş daha hoş olurmuş, bu husus burada hiç anılmamış olsa daha güzel olurmuş’ demeyen kimse yok. Bu, ders alınabilecek en güzel durum. Bu durum da, her insanın eksikliğinin bir göstergesi.”

Bu noktada Allah'ın kitabı dışında her kitabın hata ile eksiklikten ârî olamayacağı ve beşerin noksanlıkla malul olduğu bilinciyle her türlü yapıcı tenkide açık olduğumu ifade etmeliyim.

Çalışmanın yazım aşamasında yönlendirmeleriyle katkı sunan değerli hocam Prof. Dr. Ömer Aydın'a minnettarım. Kullandığım yazma eserlerin temini noktasında yardımlarını esirgemeyen Prof. Dr. Ramazan Yıldırım'a ve Prof. Dr. Hüseyin Hansu'ya müteşekkirim. Esere, eleştirileri ile katkı sunan Prof. Dr. M. Hayri Kırbaşoğlu, Doç. Dr. Mehmet Ümit, Doç. Dr. Orhan Ateş ve Ömer Aras hocalarıma şükranlarımı sunuyorum.

Tashih ve yorumları ile kitabıma katkı sunan Bülent Şahin Erdeğer'e, M. Beheşti Aydoğan'a ve İbrahim Karaaslan'a, klasik Arapça metinlerin anlaşılmasında katkı sunan Erkan Baysal'a ve Adnan İhtiyar'a, Fransızca iki makaleden yararlanmam konusunda yardımlarını esirgemeyen kardeşim Eray Oral'a en kalbi teşekkürlerimi sunuyorum.

Gayret bizden, inayet Rabbimizdendir.

Özkan ŞİMŞEK
Fatih-2019